

जुतेरु फुतुकेरु; लेतु/कुजु फुतु; दुकु, फुगुलु वु; उ

प्रा. डॉ. संजय ढवळे

स- 'कु- ओकु[कुम एगु-एगु
फुतु-कुखु

महाराष्ट्र भारत

लुलुकु %&

लुलुकु; 'कुलु एगु'कुलु नुलुलु फुकुतुगुकुतुकु; उलुलु एकु; लुलु लुलु
मुन; कुलु वुलु- ; कुलु कुलु फुकुतुगुकुतुकु एकुलुलु फुतुकेरुलु लुलु वुलु. कुलु एकुन'कुलु एकुलु लुलु-
फुतुकेरु दुगु लुलु कुलु तुलु न. कुलुलु ओ नुलुलु. ; कुलु लुलु लुलु. कुलुलु लुलु; लुलु लुलुलुलु लुलु वुलुलु; कुलु
दुलुलु लेतु ?कुलु. कुलुलु ; कुलुलु लुलु लुलु- लुलुलु; कुलु एकुन'कुलु[कुलु एकु; लुलु लुलुलु लुलुलु;
मुलुलु: लुलु फुतुकेरु लुलुलु; कुलु कुलुलुलुलुलु लुलुलुलु लुलुलु ?कुलु- लुलुलु कुलु लुलुलुलु लुलुलुलु
ओ; ओलुलु लुलुलु लुलुलु; कुलु कुलुलुलु; कुलु लुलुलुलु लुलुलुलुलुलु दुलुलु लुलुलु दु: लुलु एगु'कुलु
लुलुलु लुलुलु लुलुलु. कुलु लुलुलु ?कुलुलु-

फुतु; कुलु एगु %&

'कुलुलुलु लुलुलुलु लुलुलुलु कुलुलु कुलु लुलु लुलुलु ओ लुलु. कुलु लुलु. ; कुलु लुलुलुलुलु
ओ'कुलुलुलुलु लुलुलुलु लुलुलु- 'कुलुलुलुलुलु कुलु ओ; लुलुलुलु } 'कुलुलु; लुलुलुलु लुलुलु लुलुलुलुलु
लुलु लुलुलुलुलुलु लुलुलु लुलु- लुलु लुलुलुलुलु लुलुलुलु लुलुलु ओलुलु दु: लुलु; एगु. कुलु लुलुलु लुलुलु लुलुलु
लुलु- ओ लुलु; कुलु लुलुलुलु लुलुलु लुलुलुलु¹ लुलु कुलुलुलु लुलुलु लुलुलु लुलुलु लुलुलु लुलुलु लुलुलु
लुलुलु >कुलु] लुलुलुलु लुलुलु लुलुलु लुलुलु लुलुलु "कुलुलु एगु. कुलु ?कुलुलु लुलुलु- लुलुलुलु लुलुलु लुलुलुलु
लुलुलु ओ लुलुलु लुलुलु. कुलु ; कुलु /कुलुलुलु=कुलुलु लुलुलु लुलुलु कुलुलु लुलुलु; कुलु लुलुलु लुलुलु लुलुलु. कुलु; कुलु
लुलुलु ; कुलु लुलुलु ओलुलु लुलु. कुलु; कुलु लुलु लुलुलु कुलुलु- लुलुलु लुलु; कुलुलु लुलु लुलुलु कुलु. ; कुलु; कुलु
लुलुलुलु लुलु लुलुलु लुलुलु= लुलुलु लुलु- एगु. कुलु लुलु ओ'कुलु लुलु लुलु लुलुलु² लुलु- 1636 ए;
'कुलुलुलुलुलु लुलुलु'कुलुलु लुलुलु लुलुलुलु- लुलुलु लुलुलु लुलुलु; कुलु लुलुलुलुलु लुलुलु ओ; ओलुलु लुलुलु
फुतुकेरुलु लुलुलु "कुलुलुलुलु लुलुलुलुलु लुलुलुलु लुलुलु लुलुलु लुलुलुलु लुलुलुलु लुलुलुलु
?कुलु लुलु लुलुलुलु लुलुलु; कुलु लुलुलु >कुलुलु लुलु लुलुलुलु लुलुलुलुलु लुलु. कुलु; कुलु लुलुलु लुलुलु
लुलुलुलुलु लुलुलुलु लुलुलु- लुलु लुलुलु लुलुलु लुलुलु; कुलु लुलुलुलु लुलुलुलु लुलुलुलु

प्रा. डॉ. संजय ढवळे

1Page

Lkukruh oxku fuek.k dyY;k /kkfed ng'krh[kkyh rRdkyhu lekt gkrk- lekteukru /kkfed ng'kr] nookn] v/kJ/nk o fujFkd :<h dk<u VkdY;kf''kok; dY;k.kdkjh jk''Vfuferhph cht ijr ;.kkj ukgh ;kph fttckbyk tk.kho >yh- Eg.ku R;kuh ykdp eukrhy Hkhrh deh dj.;kp gru ykdruk ''kkL=fu;ekph fujFkdrk iVou fnyh- i.;kP;k ''kkihr Hkeho:u ukxj.kh dj.;kpk fttckbu fu.k; ?kryk- R;kdjhrk tgkfxjhp dkjHkkjh nknkth dMno ;kuk lku;kpk ukxj r;kj dj.;kpk vkn'k fnyk- yxp nknkthu lku;kpk ukxj r;kj dyk³ fttckbu rk lku;kpk ukxj ckyf'kokthP;k gkrh fnyk- f'kokthu vkiY;k loxM;klg dlc;kP;k Hkfeo:u ukxj.kh dyh o /kkfed ng'krhP irhd vlyyh igkj miVu dk<yh- /ke'kkL=ku fuf'k/n BjfoY;k o fuo'k gk.;kph ng'kr iljfoY;k Hkfeoj vkiY;k i=kyk ukxj.kh djko;kl yko.kkj fttckb gh lLdfrd o /kkfed ng'krhu j;ryk ckjg dk<.kkjh ifgyh L=h gk;⁴ fttckbP;k ;k ijxkeh dR;keG ykdp;k eukrhy /kkfed ng'kr nj gkou ykd i.k dlc;kr oLrh d: ykxy-

b-l- **1646** e/; Rkkj.kk fdYY;kph n:Lrh dfjr vlrkuk ckoh l gM lku;kP;k egjk vlyy Hkehxr /ku feGky- R;ke/; dkgh lo.kerh o lo.kenk gkR;k- lo.kenk [kp djrk ;r gkR;k ijr lo.kerhP;k ckcrhr dk; djko \ vIk i'u f'kokthi< fuek.k >kyk- rOgk fttckb Eg.kkY;kj ^ no norKP;k erh no?kjr Bou Lojkt;k l kBh R;kpk dkghgh mi;kx gk.kkj ukgh R;k lo.kerh forGou R;kpk ilk Lojkt;kP;k dkeh yok^m rOgk ekrkJhP;k lYY;kiek.k f'kokthu R;k lo.kerh forGfoY;k- fttckb foKkuoknh o ixYHk fopkjf'kyrP;k vly;keGp R;kuk gk /kkMlh fu.k; ?krk vkyk⁵ nonorkfo'k;h fuLLkhe J/nk vl.kk&;k fttckbu ?kryy fu.k; [kjk[kjkp dkrhdjd ekukok ykxy-

fttckbpk lkekftd o /kkfed n''Vhdku R;k dGkrgh i.ki.k Lor= gkrk- R;kuh /kkfed ckcrhr dyyh egRo.k l/kkj.kk Eg.kt ''k/nhdj.k gk;- bLykeh vR;kP;kjkyyk dVGu vud fgn bLyke /kekpk Lohdkj dfjr vl- ijr dkykrjku v''kk /kekrjhrkp eu iUgk vkiY;k Lo/kekr ;.;k l kBh ?kVeGr vl- ek= R;kdkGp;k lkuh :<hieku fgn /kekr iJ/kekr xyY;kuk iUgk fgn /kekr io'k ukdkj.;kr vkyyk gkrk- v''kk ifjLFkrhr bPNfo:/n bLyke /ke fLodkj.;kl Hkx iMyY;k ykdruk iUgk fgn /kekr lekfo'B dj.;kl kBh fttckbu /kMiM dyh- Lo/kekr ijr ;.;kP;k ckcrhr fgn /ke;kuh dyyh eukb R;kP;k eukyk ckpr vl- R;keG vIk tkpd fu;e ekfMr dk<.;kl kBh fttckbu b-l- **1657** e/; ejkBk eMGyk ,df=r ckyou 'k/nhdj.kkp egRo iVou fny.⁶ fttckbu QyVuP;k ctkth fuckGdjikilu 'k/nhdj.kkp mide ikjHk dyk-

ctkth vud o'k eflYe 0;fDr Eg.ku thou txx grk- vkiyk eG fgn /ke lMu elyeku
Eg.ku tx.k R;kI dkyrkju n[knk;d okV ykxy- v'kk fLFkrhr ctkthu iUgk fgn /kepk
Lohdkj djok vl fttckbu R;kI lpfoy- /ke'kkL=kiek.k fgn /kekr ?k.;k lBh fttckbu
f'k[kj f'kx.kkijP;k ijfgrkdMu "kkL=kDr fo/kh d:u ctkth fuckGdjpk 'k/nhdj; ikj ikMy-
R;kfIR;Fk ijfgrkyk fttckbu ok"kh d nku'k :lk;kp buke fny-⁷ 'k/nhdj.k djrkuk lekt
ekU;rk vko';d vlr ;kdfjr fttckbu Lor% i<kdkj ?kou ctkth fuckGdjpk i= egknt'h
vkiyh ukr l[kckbpk fookg ykou fnyk-⁸ ;keG fuckGdj ?kj.k.;kyk lkeftd ifr"Bk ykkyh-
v'kkidkj 'k/nhdj.kkpk egku vkn'k fttckbu lrrj0;k 'krdrp lektki< Boyk- ijijkoknh
n"Vhduky fdpVu vlyY;k lektkr 'k/nhdj.kkph iFkk l: d:u R;kn"Vhu lekteu r;kj
dj.;kp dBh.k dke fttckbu dy- rh lkeftd dkrhp ekukoh ykxy-

lrrj0;k 'krdrp;k ikjHkh egkj"Vkr fL=;kph fLFkrh n;fu; grhr- fL=;kojhy vR;kpkj gh
fuR;kph ckc grhr- xkjxfjckP;kp u0g rj ifr"Bhr ?kj.k.;krhy fL=;kuk l/nk ljjf{rrr u0grh- ;k
dkGr jkt&jtokM o jkti=p u0g rj llnkj] orunkj] tehunkj] n'ke[k] ikVhy l/nk
xkjxfjckP;k ydh&lukph vogyuk dfjr vl-⁹ fL=;koj gk.kk&;k vR;kpkjku fttckbyk e.kLoh
;kruk gr- vcyk fL=;kp;k vkr fddkG;k ,du R;kp gn; fiGoVr vl- R;keGp fL=;kuk lo
idkjph ljjf{rrr feGkoh Eg.ku fttckbu /kMiM dyh- L=h j{k.kkp dk; vkiY;k i=kP;k gkru
Ogko ;k n"Vhu R;kuh f'kokthP;k eukoj L=h lUekupk egku lldkj :tfoyk- ijl=h ekrleku
ek.k.kkj] L=h ljjf{rrrph dkGth ?k.kkj] 'k=dMhygh fL=;kpk lUeku dj.kkj vkf.k ixrh"ky
fopkj ckGxu R;koj vey dj.kkj f'kokthjkt fttckbu ?kMfoyk-¹⁰ L=h gh foVcuk dj.kkj
oLr ukgh rj fryk lekte/; lUekup LFkku feGky ikfgt vlk f'kokthpk n"Vhdku grk-
R;kuh fL=;koj vR;kpkj dj.kk&;k xUgxkjuk dMd f'k{kk fnY;k- fttckbu f'kokthekQr L=h
vcp j{k.k dy- ekrpk L=h j{k.kkp vkn'k f'kokthegjktkuh vk;';Hkj ikGyk- v'kkidkj
fttckbu fL=;kuk ljjf{k feGou fny- R;keG lektkrhy 0;fHkpkjkyk cjkp vkGk clyk o
fL=;koj gk.kk&;k tyeke/; ?kv >kyh-¹¹ Eg.kup fttckb Fkj L=hjjf{kdk Bjr-

egkj"Vkr ckEg.kkiklu 'knoxki;r lrrh iFkk ipfyr grhr- lrrh tk.kkj L=h vkiY;k
ekgj o lkljP;k dGkp m/nkj djr vl /keifMrkuh Hkklfoy- /kepk ixMk vlyY;keGp fL=;k
lrrh tk.;kyk ioRr gr vl- **23** tkuokjh **1664** jkth 'kgkthjktkp fu/ku >ky- r0gk irhojhy
fuLlhe iekeG fttckbu lrrh tk.;kpk fopkj dyk- ijr f'kokthegjktkuh ekryk lrrh u
tk.;kph fourh dyh- v'kkoGh i=kyk LojT; dk;kr exn'ku dj.;klBh fttckbu lrrh

tk.;kp fu.k; ex ?kryk¹² dyhu ?kjk.;krhy iFkk ckyk lk:u fttckbu L=h tkrhlekj
,d uok vkn'k fuek.k dyk- R;kuh vkiY;k lnlnfood c/nhu dr0; J"B letu Lorhyk
LojKT;dk;kr xrou ?kry- fttckbu dyy g l rhifkfo:/np cMp gkr- irh fu/kukurj vkiyh
dr0; l kMu fL=;kuh l rh xyp ikfgt vl dBygh c/ku u lY;kp R;kuh fL=;kuk iVou fny-
R;keG egjk"Vkr l rh iFkyk vkGk clyk- fttckbp f'k{k.k lektkyk v/kJn/kkG o nooknh
cufo.kkj u0gr- R;kP;k c/nhfu"B fopkjkeGp l rh lkj[kh vekuoh; iFkk R;k ekMhr dk< "kdY;k-
fttckb vfoKkuoknh iFkoj djBk?kkR dj.kkj o l rh iFkyk fojk/k dj.kkj ,deo L=h gkrh-¹³
HkkjrP;k brj in'kkP;k ekuku egjk"Vkr l rh tk.;kp t iek.k deh vkg- R;kP lo J;
fttckbp;k dryk tkr-

fgn/ke""kkL=kul kj leneFku fu'kh/n ekuy tkr vl- gtjk o'kkiklu fgn/kekr gh
cjlV fopkj l j.kh rx /k:u gkrh- R;keG lenlpkj dj.;kp fopkj fgnP;k MkD;kr d/kh ;r
u0grk- len vkykMu iki vkg vl fgn /kexFkuh lfxry Eg.kup l rj0;k 'krdki;r
dk.kR;kgh fgn 'kkldku jkT;l j{k.kkP;k n"Vhu lenkoj vkjekj mHkkjy u0gr- ek= LojKT;kp
foLrkj lenfd.kk&;ki;r >kY;keG l j{k.kkP;k n"Vhu lenojgh ejkB;kp fu;=.k iLFkkihr gk.k
xjtp cuy gh okLrfodr y{kkr ?kou ijijxr /kkfed fu'k/k ekfMr dk<u fttckbu
f'kok thegjk tkuk l xjkoj vkjekj mHkkj.;kp l Yykk fnyk- R;kul kj b-l- 1659 e/; ejkBk
vkjekjph mHkkj.kh dj.;kr vkyh-¹⁴ f'kok thegjk tkuk mHkkjy vkjekj g fttckbp;k ijxkeh
fopkjP mRre mnkgj.k gk;- f'kok thegjk t Hkkjr; vkjekjP tud^ ekuy tkrkr- ;kp lo
J; fttckbp;k dkrhdjkh l xjfo"K;d fu.k;kyk l ko ykxy-

fttckb dēj fgn /kefHkekuh v lY;krjh R;kP /kkfed n"Vhdu vfr'k; mnkj o lfg".k
gkrk- R;kuh brj /kepk d/khgh }"k dyk ukgh- fttckbu f'kok thegjk tkuk lop /kepk l j{k.k
dj.;kph f'kdo.k fnyh- ekrkjh fttckbp;k /kelfg'.krP;k fopkjkyk drhe/; mrjou lo/ke
leHkkokpk egku vkn'k f'kok thegjk tkuk iLFkkihr dyk- R;kdkGkr lo= dedkM vkf.k
tkrh0;oLFkp Lrke tkuyy vlruk fttckbu vLi"; letY;k tk.kk&;k tkrhrhy eykuk
LorP;k eykiek.k ie fny- Eg.kup f'kok thyk vBjkixM tkrhrhy loxMh feGky- fofo/k
tkrhe/; ,D;kph Hkkouk ok<fo.;kp i;Ru fttckbu dyk- Eg.kup LojKT;kP;k ukdfjr ckEg.kj
ejkBk] dk;LFk] d.kch] HkMkj] dkGh] jkek'kh] egkj] ekrx] elyeku] iBku] ;k lokuk x.koRru l kj
dke dj.;kph l/kh fnyh-¹⁵ v'kkidkj pkro.;koj viR;{k igkj d:u fofo/k tkrh o /keiFkkP;k

ykdruk Lojkt;dk;kr lkekou ?kou fttckb o f'kok thegkjkt kuh l rjk0;k 'krdrp lkekftd
vfhk l j.k ?kmou vkuy-

fgn /kekrhy e[k /keifMrkuh v l k fl/nkr lo= :< dyk gkrk dh] ij'kjkeku **21** oGk
iFohoj {kf=;kpk fulikr dY;keG dfy;xkr txkr d.khgh {kf=; ukghr- d.kh {kf=;p ulY;keG
jktk gk.;kpk d.kkykgh vf/kdkj ukgh- v l k urHk"V vkrRe?kkrdh fln/kkr l rjk0;k "krdrhy
mRrj o nf{k.krhy efLye jktovhe/; fddr0;e< >kyY;k ckEg.k /keifMrkuh rk mpyu /kjk-
ijxkeh fopkjpk iHkko vlyY;k fttckbyk fu{kf=;Rokpk cjlV fopkj iVyk ukgh- iFohoj
vtugh {kf=; vflRokr vlu R;kuk jktk cu.;kpk vf/kdkj vkg g fl/n dj.;klkBh vkiY;k
i=kpk jkt;kfHk"kd lkgGk ikj ikM.;kpk fttckbu fuf'pr dy.¹⁶ R;kdfjrk ijxkeh
fopkj l j.khpk dk'khp fonoku ifMr xkxkHkêdMu **6** tu **1674** jkth fttckbu vkiyk i=
f'kokthpk jkt;kfHk"kd djou ?kryk- R;keG f'kokth egkjkt kuh fgn jktk Eg.ku ifr'Bk feGkyh-
jkt;kfHk"kdkeG fu{kf=;Rokpk; [kkV;k dYiuyk eBekrh n.;kr fttckb ;'kLoh BjY;k-
v'kkidkj iR;dtu Lor= jktinkph fuferh d: "kdrkr g R;kuh li.k txkyk nk[kou fny.¹⁷
v'kk ;k lek l/kjd jktekr fttckbu vkiyk i= N=irh cuY;kp igu o vkiY;k thoukrhy
bfrdr0;rp {k.k vuHkou **17** tu **1674** jkth txkpk fujki ?kryk.¹⁸

fu"d"kk %&

Hkjrkrp;k bfrg lkrhy drRo'kkfyuh fl=;ke/; jktekr fttckbp LFku vuU; l k/kj.k
vkg- ejkBh Lojkt;k;k lLFk idkph tM.k?KM.k dj.kk&;k f'kok thegkjktk;k ekrkJh Eg.ku
fttckbph dkefxjh Hk"kkog rj vkgp] ijr l rjk0;k 'krdrp;k f{krh tkojhy fttckb l k j[;k
,dk fl=p lkekftd {k=krhy dk;gh vryuh; Bjr- lkekftd o /kkfed {k=krhy ifrxkeh
Lo: ikP;k pkfyjrhp dBkj lekpkj ?kou fttckbu lektkyk foKkuoknkph dkl /k.;kl ioRr
dy o lekteukru nooknfujFkd :<h] v/kJn/kk nj dj.;kr ekykph Hkfedk ct koyh- Eg.kup
egkjkt"Vkp;k lkekftd o l kLdfrd {k=krhy R;k vk l /kjd Bjrkr-

lnHkx Fk lph %&

1- Okkdldj] lnkf'ko fouk;d %lik-% & Jh f'ko N=irhph **91** dyeh c[kj vkf.k Hk l y
?kjk.;kph pfjrkoyh]i- & **14**] f0gul idk'ku i.k] iFkeoRrh] **1962**-

- 2- nfud n'kkUurh] ukxij 12 tkuokjh 2014-
- 3- lkouh] vfouk'k e/kdj $\frac{1}{2}$ lik- $\frac{1}{2}$ & ,frgfl d 'kdkoY;k Hkkx &1 i- 105] 'kCno/k idk'kd i.k] iFkeoRrh] 1998-
- 4- nfud n'kkUurh] ukxij 12 tkuokjh] 2013-
- 5- nfud n'kkUurh] ukxij 12 tkuokjh] 2014-
- 6- OgVdj&[kjr] Mk-T;krh & ejkBk vkf.k i'ko dky[kMkrhy egjkj"Vkrhy drcxkj fL=;k i- 36] fnyhijkt idk'ku i.k] iFkeoRrh] 2010
- 7- HkV] jk-l- & Lojkt; leFkd fttkekrkJh i- 64&65] okjk vUM diuh ifcy"kl ecb] iFkeoRrh] 1974-
- 8- l jn lkb]xfon l [kkjke & fgnLFkkupk vokphu bfrgl Hkkx&2] i- 329] nkeknj lkoGk vUM diuh cMknk] iFkeoRrh] 1902-
- 9- iku l j] xfon&f'kok th dk.k gkrk i- 18]ykdokMle; xg ecb]uoo iuenu] 2010-
- 10- ekj] Mk- fnu'k & f'kojk;kpk L=hfo"n;d n"Vhdku] i- 27] ipQyk idk'ku vkjxkcn] iFke iuenu] 2012]
- 11- Ckn] ok-lh- & Jh N=irh f'kok thegjkjt ;kp fofpfdRld pfj= $\frac{1}{2}$ mRrjk/k] i- 1119] lkgR; lgdkj en.kky; vfycx] iFkeoRrh] 1972
- 12- Ckkgdj] Mk- , l-, & jk"Vekrk fttkÅ $\frac{1}{2}$ fpdfRld pfj= $\frac{1}{2}$] i-160] dlc idk'ku tGxko] iFkeoRrh] 1998-
- 13- nfud n'kkUurh] ukxij 12 tkuokjh 2013-
- 14- nfud n'kkUurh] ukxij 12 tkuokjh 2014-
- 15- lkor] ik-fc-, l-@tk/ko] ik-fg-d- & ejkB;kpk i'kk lfd;] lkeftd o vkffkd bfrgl] i- 41] fo|k idk'ku ukxij] iuenu] 2011
- 16- nfud i.;uxjh] 10 tkuokjh 2014-
- 17- vkiV] n-fo-@fnodj- l-e- $\frac{1}{2}$ lik- $\frac{1}{2}$ & f'kopfj=ifni] i- 27] Hkkjr bfrgl l'kk/kd eMG i.k] iFkeoRrh] 1925-